

УДК 37.017.924

Смоліна Світлана

ORCID 0000-0003-0907-2054

Кандидат педагогічних наук, доцент,  
доцент кафедри педагогіки та методики викладання іноземних мов  
Національного університету  
«Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка  
(Чернігів, Україна) E-mail: svitlanapost@ukr.net

## ФЕНОМЕН О. П. ФЛЬОРОВА ЯК СТІЙКА СТРУКТУРА У НЕСТІЙКОМУ ПОТОЦІ ЧАСУ

У статті висвітлюється маловивчена постать Олексія Павловича Фльорова (1866-1954 рр.) як педагога, науковця, методиста, громадського діяча, першого директора Чернігівського учительського інституту. Феномен вітчизняного педагога розглядається у взаємодії із родиною, суспільством, державою, учнями, наукою. Виокремлено його ідеї, які витримали випробування часом і є актуальними й для сучасної педагогіки, у тому числі й для сьогоденної освіти в Україні, що перебуває у потоці реформ. У результаті дослідження сформульовано висновок про те, що для оптимізації проведення освітніх реформ в Україні доцільно використовувати досвід саме вітчизняної педагогіки, проаналізований в історичній ретроспективі.

**Мета роботи:** аналіз феномену О. П. Фльорова, висвітлення педагогічних думок педагога, що є актуальними і сьогодні.

**Методологія:** аналіз та співставлення об'єктів дослідження.

**Наукова новизна:** вперше феномен О. П. Фльорова проаналізовано як цілісну, стійку структуру у нестійкому потоці епохи; виокремлено педагогічні істини, трансльовані О. П. Фльоровим, що витримали випробування часом.

**Висновки:** феномен О. П. Фльорова проаналізовано у взаємодії із родиною, суспільством, державою, учнями, наукою. Виокремлено педагогічні істини, трансльовані О. П. Фльоровим: автономії вчителя; особистісного, індивідуального підходу в освітньому процесі; принцип історичності у вивченні дисциплін (опори на попередній досвід, його аналіз); використання евристичного методу для розвитку аналітичних, критичних умінь учнів; розвиток творчого мислення учнів; розвиток емоційного інтелекту; оцінювання, засноване на довірі до вчителя. Педагогічні погляди О. П. Фльорова описані як підґрунтя для змін у сучасній вітчизняній освіті.

Перспективними у заданому напрямку є розвідки щодо організації розвитку якостей особистості майбутнього вчителя нової української школи.

**Ключові слова:** феномен, О. П. Фльоров, підготовка вчителя, вітчизняна педагогіка.

**Постановка проблеми.** Сучасна освіта в Україні перебуває у потоці реформ. І втілює їх у життя саме вчитель. Для провадження якісних змін, в умовах глобалізації, інформаційного суспільства, важливо зберегти самоідентифікацію народу, особистості; знати та розвивати здобутки передусім вітчизняних педагогів, які забезпечили фундамент для вітчизняної освіти. Цьому сприятиме аналіз історії вітчизняної педагогічної думки середини XIX – початку XXI ст. Адже, саме з середини XIX ст. спостерігається збільшення потреби суспільства у вчителях у зв'язку з освітніми реформами. Це період початку якісних змін у цілях, змісті, суті вітчизняної освіти. Одним із провідників тогочасних реформ був Олексій Павлович Фльоров (1866-1954 рр.) – науковець, методист, перший директор Чернігівського учительського інституту. У його доробку більше трьохсот наукових, науково-методичних праць, які є «станціями потужної мислительної енергії» [7, 8] для наступних генерацій. Саме такі «станції» і є фундаментом, який здатний забезпечити відправну точку опори для подальшого розвитку. Сучасне, так зване, «покоління Z», яке не знає світу без інтернету, розвиваючись в інформаційному суспільстві, у постійних потоках інформації, що викликає певну нестабільність, все-таки відчуває необхідність мати фундамент життя, стартовий майданчик для розвитку. Як показали результати нашого анонімного педагогічного опитування у формі письмового анкетування [6], у якості такої основи «покоління Z»

обирає власну точку зору і проголошує її непорушність, як базу для індивідуального розвитку. До того ж, позиції інших індивідуумів, як правило, не враховуються або ж наявна установка на нівелювання думок інших. Лише двоє зі 100 респондентів зазначили уміння спілкуватися, як потрібну якість особистості і як таку, яку необхідно розвивати.

Нова українська школа потребує нового учителя і майстер-класи або тренінги не здатні забезпечити усвідомлення понять, автоматизованість навичок, сформованість умінь, тут необхідна фундаментальна робота закладів вищої освіти.

Діти, підлітки отримують величезну кількість інформації, не маючи досвіду та часу надати їй певний сенс. Отримують із загальнодоступних джерел готові шаблони дій, не маючи досвіду критичного осмислення інформації. Саме моральні орієнтири, внутрішній стрижень, сформований як результат роботи вчителя міг би допомогти вижити та достойно розвивати суспільство і себе у ньому.

Тобто **актуальними** наразі є питання усвідомлення майбутніми вчителями вітчизняного педагогічного досвіду; способів його застосування у сучасних умовах. Тому, виникає необхідність у вивченні феномену вчителя на теренах вітчизняної педагогічної думки.

Часто ідеї вирішення певних наукових проблем шукають у зарубіжних педагогів. Видається, що у цьому є певне нівелювання вітчизняних досягнень. Адже наша педагогічна спадщина багата іменами К. Д. Ушинського, С. Ф. Русової, А. С. Макаренка, О. В. Сухомлинського, В. Ф. Шаталова та інших відомих у всьому світі педагогів. Невичерпним джерелом формування стратегії підготовки майбутніх учителів для Нової української школи є звернення до спадщини вітчизняних педагогів, у тому числі, як зазначила у своєму виступі на Сьомих Фльорівських читаннях Т.В. Янченко, вивчення спадщини педагогів регіонального виміру [9].

**Аналіз основних досліджень** і публікацій з порушеної проблеми дозволяє зробити висновки про відсутність належної уваги до вивчення феномену О. П. Фльорова. Так, його педагогічну, організаційну, методичну та наукову діяльність вивчали і продовжують вивчати Боровик А. М., Ольховик Л. А., Телкова В. О. [1-3]. Проте постать Олексія Павловича як феномен вітчизняної педагогіки на зламі епох не розглядалася.

**Метою статті** є аналіз феномену О. П. Фльорова як цілісної, стійкої структури у нестійкому потоці часу.

**Методологія** дослідження полягає в аналізі феномену О. П. Фльорова у взаємодії із родиною, суспільством, державою, учнями, наукою; у співставленні педагогічних істин, трансльованих О. П. Фльоровим, що витримали випробування часом.

**Виклад основного матеріалу.** Олексій Павлович Фльоров народився 1866 р. у родині священика, в маленькому селі Чернігівської губернії. Батьки виховали його високоморальною, глибоко віруючою людиною. Достатньо двох фактів із життя О. П. Фльорова, щоб зрозуміти його цінності.

Перший – пов'язаний з проханням Олексія Павловича перевести його зі столиці, де він працював у кадетському корпусі, був визнаним педагогом, фактично це була вершина його кар'єри, у Чернігів, де жили батьки. Почалася Перша світова війна і потрібно було підтримувати рідних. Міністерство освіти волило не відпускати талановитого педагога до провінції, проте, Олексій Павлович зумів добитися переведення. І немає лиха без добра: саме завдяки цьому кроку Фльорова у Чернігові з'явився учительський інститут. Адже у 1916 р. Олексію Павловичу доручили організувати та очолити цей заклад освіти.

Другий факт – на зламі епох, 1923 р., у період становлення радянської влади – Олексію Павловичу запропонували посаду голови відділу шкільної освіти у м. Харків, але так і не призначили, оскільки О. П. Фльоров не зрікся віри. На той час людям із релігійним світоглядом шлях до керівних посад був закритий. Втім, педагог і далі продовжував трудитися на науковій ниві, напрацювавши загалом близько 300 творів. Ці факти із біографії Олексія Павловича відображають цілісність його особистості, вірність ідеалам, здатність працювати за будь-яких умов. Метою його діяльності була не досягнення успіху у кар'єрі, не отримання посад, а прагнення поділитися ідеями, розвивати молоде покоління, проводити просвітницьку діяльність заради сталого розвитку суспільства.

Велика кількість наукових робіт О. П. Фльорова була у рукописному варіанті і певна частина з них втрачена у пожежі під час Другої світової війни. Перелік наукових праць педагога є у, знову ж-таки, рукописі невідомого автора: «Флёрв Алексей Павлович. Биография. Список опубликованных работ. Перечень рукописных трудов» [7], що зберігається у фонді рідкісної книги Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. Цю біографію надруковано на друкарській машинці, вона містить фото педагога і, завдяки переліку праць Олексія Павловича, дає нам уявлення про коло наукових інтересів Фльорова. Цей перелік організований у таблицю, що містить такі рубрики: порядковий номер (нумерація не суцільна, а розбита за тематичними рубриками), назва праці, кількість аркушів, примітки. Аналізуючи тематику наукових робіт автора, можемо визначити проблеми, які хвилювали Олексія Павловича та інколи навіть зрозуміти його ставлення до питання, що вивчалось. Як приклад можна навести назви таких праць: «Недостатки современного женского образования и основы его рациональной организации» [6, 13]; «О недостатке курса гигиены и физического воспитания в женских гимназиях»; «Вред отметок в учебно-воспитательном деле»; «Вред от переполнения классов в

среднеучебном заведении»; «Стеснение личности преподавателя, как зло нынешней педагогической системы» [6, 15]; «Вредные стороны репетиторства и его необходимая организация»; «О доверии к учителю» [6, 16]; «К вопросу об организации подготовки учителя средней школы»; «Государственное значение учителя...» [6, 17]. Навіть із назв праць Фльорова бачимо вміння науковця визначити проблеми та окреслювати шляхи їх вирішення. Педагог висвітлює глибинні проблеми в освіті. До прикладу, розглядає питання не авторитету вчителя чи вчителя-ментора, фасилітатора, а вчителя, який викликає довіру. Довіра – як підґрунтя взаємодії, основа для спілкування між учителем і учнем. Саме довіра здатна забезпечити досягнення цілей навчання та виховання. Саме довіра є одним із тих стрижнів, що допомагає жити та розвиватись у швидко змінюваному світі.

З питанням довіри тісно пов'язана проблема оцінювання. Розділяємо думку Олексія Павловича про те, що оцінки, бали, заважають реалізовувати індивідуальний підхід. Адже, за словами О.П. Фльорова, оціночна система «подрывает возможность теплых, сердечных, чисто-нравственных отношений между учителями и учениками ... измерить, взвесить и оценить при помощи пяти или двенадцати цифр думы, стремления и поступки человека – просто странно» [4]. Педагог підкреслює той факт, що оціночна система найбільше шкодить саме учневі, відбиваючись на його почуттях, розумі, волі та фізичному здоров'ї. О. П. Фльоров звертає увагу на те, що оцінки культивують почуття, які пригнічують душевну діяльність учня: страх, нудьга, тривога, скорбота, сум, ненависть, злоба, заздрість, незадоволеність [4]. Бачимо, що проблема оцінювання нерозривно пов'язана як з питанням розвитку емоційного інтелекту учнів, так і з питаннями індивідуалізації навчання та виховання, розвитку особистості учня загалом. Олексій Павлович зазначає, що допитливість, інтерес, захоплення наукою – глухнуть, а постійне підтягування учня за допомогою відмітки і страху не допускає розвитку волі і сильного характеру, вселяючи страх і забитість, боязнь нових шляхів і оригінальності, відсутність ініціативи і витримки. Розбещуючи дитину брехнею, поселяючи в ньому ворожнечу до товаришів і вихователів, відмітки підкошують здоров'я дитячого незміцнілого організму [4]. Тобто індивідуальна робота вчителя з учнем за умови довіри до вчителя, не оцінювання, а словесного спрямування учня на досягнення нових цілей, сприятиме вільному розвитку розумової діяльності учня, умінь спілкування, емоційного інтелекту, творчості, відповідальності, прагнення розвиватися.

Ще однією працею О. П. Фльорова, яка спрямована на розвиток аналітичних, дослідницьких умінь, критичного мислення, здатності ґрунтовно виражати свої думки є підручник «Грамматика древнего церковнославянского языка сравнительно с русским. Курс средних учебных заведений» [8]. Підручник спонукає учнів «выяснять ... приучать ум к исследованию» [8, 6], порівнюючи об'єкти дослідження в історичній ретроспективі. Цей принцип можна застосувати до багатьох наук. Олексій Павлович розглядає свій підручник з граматики як засіб впливу на духовну діяльність учнів, розвиток умінь продукування ідей, творчого мислення.

Крім зазначених вище актуальних підходів до навчання, знаходимо абсолютно сучасні принципи навчання: історичності; порівняння; точної, чіткої та зрозумілої форми подачі знань; автономії вчителя. Використання індивідуального, особистісного підходу зумовлено врахуванням «сил учеников» [8, 6]. Підручник з граматики О. П. Фльорова було відзначено нагородою. Окрім того, Олексій Павлович отримував від держави ордени, медалі та подяки, проте це жодним чином не вплинуло на роботу педагога. Він продовжував свою науково-педагогічну діяльність.

Можемо зробити висновок, що О. П. Фльоров розглядав шкільні предмети насамперед як засіб розвитку особистості, свідомості, життєвих компетентностей учнів, що є актуальним і для сучасної освіти.

На підтвердження того, що Олексій Павлович докладав зусиль для розвитку мислительної активності, творчості, особистості учнів, маємо спогади зі щоденника кадета 2-го кадетського корпусу (1908–1915 рр.). Кадет писав, що О. П. Фльоров був надто вимогливим вчителем [5]. Читаючи далі, дізнаємось, що вимогливість виявлялась у тому, що Олексій Павлович вимагав, щоб кадети записували за ним у класі його пояснення (тобто робили конспекти лекцій), а увечері ці записи обробляли і писали твори. Бачимо, що О. П. Фльоров напрацював шлях для досягнення усвідомлення та творчого осмислення нового матеріалу учнями.

Потрібно зазначити, що О. П. Фльоров не обмежувався науково-педагогічною діяльністю. Олексій Павлович був громадським просвітителем: він організовував публічні лекції про Пушкіна, Гоголя, Лермонтова і сам виступав з лекціями. Окрім того, О. П. Фльоров був головою педагогічного відділу історико-педагогічного товариства при Новоросійському університеті.

Як бачимо, не зважаючи на дві світові війни, голодні часи, пандемію «іспанки», дві революції, О. П. Фльоров провадив наукові дослідження, організовував суспільну просвітницьку діяльність, був автором та транслятором педагогічних ідей, що актуальні й понині.

**Висновки і перспективи подальших наукових розвідок.** Феномен О. П. Фльорова постає як цілісна, стійка структура у взаємодії із родиною, суспільством, державою, учнями, наукою. Педагогічні істини, трансльовані О. П. Фльоровим, витримали випробування часом, а саме: автономії вчителя; особистісного, індивідуального підходу; принцип історичності у вивченні дисциплін (опори на

попередній досвід, його аналіз); використання евристичного методу для розвитку аналітичних, критичних умінь учнів; розвиток творчого мислення учнів; оцінювання, засноване на довірі до вчителя. Педагогічні погляди О. П. Фльорова є підґрунтям для змін у сучасній вітчизняній освіті. Для оптимізації проведення освітніх реформ в Україні доцільно використати досвід саме вітчизняної педагогіки, оскільки він отриманий саме у межах рідної культури, світогляду.

Перспективними у заданому напрямку є розвідки щодо організації розвитку якостей особистості майбутнього вчителя нової української школи.

## References

1. Боровик А. М. Роль О. П. Фльорова у становленні Чернігівського учительського інституту (1916-1919 рр.). *Сіверщина в історії України: зб. наук. праць. Київ – Глухів, Центр пам'яткознавства НАН України*. 2013. Вип. 6. С. 427–430.  
Vorovyk, A. M. (2013). Rol O. P. Florova u stanovlenni Chernihivskoho uchytelskoho instytutu (1916-1919 rr.) [The Role of O. P. Florov in the Formation of Chernihiv Teachers' Institute (1916-1919)]. *Siversshchyna v istorii Ukrainy*: zb. nauk. prats. Kyiv – Glukhiv, Centr pamiatkoznavstva NAN Ukrainy – Siversshchyna in the History of Ukraine: Scientific Papers Collection. Kyiv – Hlukhiv, Monumentology Center of the National Academy of Sciences of Ukraine, 6, 427–430.
2. Ольховик Л. А. Олексій Павлович Фльоров – видатний педагог і методист кінця XIX – першої половини XX століття. *Сіверянський літопис*. 2014. № 6. С. 347–355.  
Ol'khov'k, L. A. (2014). Oleksii Pavlovych Florov – vydatnyi pedahoh i metodyst kintsia XIX – pershoi polovyny XX stolittia [Oleksii Pavlovych Florov is an Outstanding Teacher and Methodologist of the Late XIX – First Half of the XX Century]. *Siverianskyi litopys – The Siverian Chronicle*, 6, 347–355.
3. Телкова В. А. Алексей Павлович Флёрв – видный педагог и методист: (К 150-летию со дня рождения). *Русский язык в школе*. 2016. № 10. С. 31–36.  
Telkova, V. A. (2016). Aleksej Pavlovich Fljorov – vidnyj pedagog i metodist: (K 150-letiju so dnja rozhdenija) [Alexey Pavlovich Fleerov is a Prominent Teacher and Methodologist: (To the 150th Anniversary of his Birth)]. *Russkij jazyk v shkole – Russian Language at School*, 10, 31–36.
4. Педагогические отголоски. Воспитание и обучение. Ежемесячный педагогический листок. № 1. Январь 1889 г. (Перепечатано в современной орфографии). *Сибирский учитель. Научно-методический журнал*. 2000. № 6. URL : <http://www.sibuch.ru/taxonomy/term/598> (дата звернення: 20.11.2021)  
Pedagogicheskie otgoloski. Vospitanie i obuchenie. Ezhemesjachnyj pedagogicheskij listok. № 1. Janvar' 1889 g. (Perepechatano v sovremennoj orfografii) [Pedagogical Echoes. Education and Training. Monthly Pedagogical Leaflet No. 1. January 1889 (Reprinted in modern spelling)]. *Sibirskij uchitel'. Nauchno-metodicheskij zhurnal – Siberian Teacher. Scientific and Methodological Journal*, 2000, 6. Retrieved from : <http://www.sibuch.ru/taxonomy/term/598>.
5. Пунин Л. Н. Погоны синего сукна. URL : <http://www.nasledie-rus.ru/podshivka/9210.php> (дата звернення: 20.11.2021)  
Punin, L. N. (n.d.). Pogony sinego sukna [Blue Cloth Shoulder Straps]. Retrieved from : <http://www.nasledie-rus.ru/podshivka/9210.php>
6. Смоліна С. В. Стан усвідомлення поняття «особистість» студентами-майбутніми учителями англійської мови. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка*. Вип. 156. (Серія: Педагогічні науки). Чернігів: НУЧК, 2018. С. 134–139.  
Smolina, S. V. (2018). Stan usvidomlennia poniatia «osobystist» studentamy-maibutnimy uchyteliamy anhliiskoi movy [The State of Future Teachers' of English Awareness of the Concept «Personality»]. *Visnyk Natsionalnogo universytetu «Chernihivskiy kolehium» imeni T. H. Shevchenka – Bulletin of the T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»*, 156, 134–139.
7. Флёрв Алексей Павлович. Биография. Список опубликованных работ. Перечень рукописных трудов. *Фонд рідкісної книги Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка*. Рукопис. [надруковано на друкарській машинці]. 30 с.  
Fljorov, Aleksej Pavlovich. Biografija. Spisok opublikovannyh rabot. Perechen' rukopisnyh trudov [Alexey Pavlovich Fleurov. Biography. List of Published Works. List of Handwritten Works]. *Fond ridkisnoj knigi Nacional'nogo universitetu «Chernigivs'kij kolegium» imeni T. G. Shevchenka. – Rare Book Foundation of the National University «Chernihiv Collegium» named after T. H. Shevchenko*. Rukopis. [nadrukovano na drukars'kij mashinci].
7. Флёрв А. П. Грамматика древнего церковнославянского языка сравнительно с русским. Курс средних учебных заведений. Москва : Книга по Требованию, 2015. 132 с. URL : <https://www.bookvoed.ru/files/3515/10/05/52.pdf> (дата звернення: 20.11.2021).

- Fljorov, A. P. (2015). Grammatika drevnego cerkovnoslavjanskogo jazyka sravnitel'no s russkim. Kurs srednih uchebnyh zavedenij [Grammar of the Ancient Church Slavonic Language Compared with Russian. Secondary Educational Institutions Course]. Moscow, Russia : Kniga po Trebovaniju. 132. Retrieved from : <https://www.bookvoed.ru/files/3515/10/05/52.pdf>.
8. Янченко Т. В. Регіональний вимір розвитку освіти в Україні. *Сьомі Флорівські читання. Виступ. 19 листопада 2021 року*, Чернігів, 2021.  
Yanchenko, T. V. (2021). Rehionalnyi vymir rozvytku osvity v Ukrayini [Regional Dimension of Education Development in Ukraine]. *S'omi Fl'orivs'ki chy'tannya. Vy'stup – Speech from the Seventh Fleurov's Readings. 19 ly'stopada 2021 roku*, Chernigiv, Ukraine.

Smolina S.

ORCID 0000-0003-0907-2054

PhD in Pedagogy, Associate Professor,  
Associate Professor of the Department of Pedagogy  
and Methodology of Teaching Foreign Languages,  
T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»  
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: [svitlanapost@ukr.net](mailto:svitlanapost@ukr.net)

#### THE PHENOMENON OF O. P. FLOROV AS A STABLE STRUCTURE IN THE STREAM

*The article highlights the personality of Oleksii Pavlovych Florov (1866-1954) – a teacher, scientist, methodologist, active public figure, and the first director of Chernihiv Teachers Institute. The phenomenon of a domestic teacher is considered in the interaction with the family, society, the state, students, and science. His ideas are stated as relevant to modern pedagogy. It is concluded that in order to optimize the educational reforms in Ukraine, it is advisable to use the experience of domestic pedagogy, analysed in historical retrospective.*

**The purpose of the article:** to analyse the phenomenon of O. P. Florov as an integral, stable structure in the stream of the epoch; to identify pedagogical truths broadcast by O. P. Florov as relevant issues.

**Methodology:** research objects analysis and comparison.

**Scientific novelty:** for the first time, the phenomenon of O. P. Florov is analysed as an integral, stable structure in the stream of the epoch; pedagogical truths broadcast by O. P. Florov are highlighted.

**Conclusion:** the phenomenon of O. P. Florov is analysed as an integral, stable structure in the interaction with the family, society, the state, students, and science. The following pedagogical truths broadcast by O. P. Florov are highlighted: teacher's autonomy; personal, individual approach in the educational process; the principle of historicity in education; heuristic method for the development of students' analytical, critical skills; the development of students' creative thinking; the assessment based on trust in a teacher. Pedagogical views of O. P. Florov are described as the basis for changes in modern Ukrainian education.

*The research on personal qualities development of a future teacher is promising in this direction.*

**Keywords:** phenomenon, O. P. Florov, teacher training, domestic pedagogy.

Стаття надійшла до редакції 25.11.2021

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор О. П. Биконя